

5. Каушлієв Г. С. Проблема вивчення кримиознавчої подорожньої літератури першої половини ХІХ ст. у сучасній історіографії. *Чорноморський літопис*. 2011. Вип. 3. С. 104–108.

6. Кесслер К. Ф. Путешествие с зоологическою целью к северному берегу Черного моря и в Крым в 1858 г. Киев: Унив. тип., 1860. 248 с.

7. Клеман Н. Э. Клееманово путешествие из Вены в Бел-град и Новую Килию, також в земли буджатских и нагайских татар и во весь Крым, с возвратом чрез Константинополь, Смирну и Триест в Австрию, в 1768, 1769 и 1770 гг., с приобщением описания достопамятностей крымских / пер. с нем. на фр., а со онаго на российский язык Государственной Военной коллегии секретарем Иваном Одинцовым. Санкт-Петербург: Типография при Государственной военной коллегии, 1783. 250 с.

8. Наблюдения, сделанные во время путешествия по южным наместничествам Русского государства в 1793–1794 гг.: пер. с нем. Петр Симон Паллас, отв. ред. Б. В. Левшин, сост. Н. К. Ткачева; РАН. Москва: Наука, 1999. 246 с.

9. Кондараки В. Х. Универсальное описание Крыма: часть 3. Санкт-Петербург: Типография В. Веллинга, 1875. 119 с.

Волинський Владислав

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ПЕРЕЯСЛАВСЬКОГО РЕКРУТА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ОГЛЯДОВОГО СПИСКУ 1819 р.)

Ключові слова: Переяславський повіт, рекрут, рекрутські списки, історична антропологія, антропометрія, кліометрія.

Keywords: Pereyaslavsky district, recruit, recruitment lists, historical anthropology, anthropometry, cliometrics.

Рекрутські списки – джерела, що відображають результати призову чоловіків із податних станів Російської імперії до регулярного війська. Документи мають важливе значення для генеалогічних та мікроісторичних студій.

Оглядові списки «рекрутських присутствій» містять комплекс антропометричних показників: вік, зріст, колір очей та волосся [2, с. 51]. Джерела також словесно фіксують особливості обличчя, характерні прикмети призовників у період, коли фотографія ще не була винайдена або не отримала поширення. З огляду на це, матеріали рекрутського обліку є унікальним джерелом для реконструкції зовнішнього вигляду як окремих індивідів, так і чоловічого населення локацій.

Обсяг персональних даних дає змогу застосувати до цього типу джерел методи статистичного аналізу та математичної обробки. Метою дослідження є реконструкція антропологічного портрета чоловічого населення Переяславського повіту першої чверті ХІХ ст. Наукова новизна роботи зумовлена тим, що подібні дослідження ще не були представлені в українській історіографії. Актуальність

полягає у запропонованні уявлення про зовнішність українців, котрі жили понад 200 років тому, що є важливим для історичних, краєзнавчих та генеалогічних студій.

Джерельну базу роботи становлять матеріали рекрутського набору за листопад 1819 р., що зберігаються у фонді № 1517 Державного архіву Київської області (ДАКО) [1]. Вибір джерельної бази зумовлений тим, що це найдавніший документ Переяславського повітового «рекрутського присутствія», який дійшов до нашого часу. Як свідчить опис фонду, наступний хронологічно документ датований 1831 р. Серед архівних фондів у Державному архіві Полтавської області (ДАПО) матеріали Переяславського «рекрутського присутствія» не згадуються [3, с. 170].

Для виконання статистичного аналізу дані про вік рекрутів, їх зріст, колір волосся та очей, отримані із оглядового списку, внесені до інструмента «Google Sheets». Ідеться про 519 чоловіків, що охоплені текстом джерела. Вони були визнані здоровими та придатними до військової служби, як це засвідчують підписи 3 або 5 членів «рекрутського присутствія» біля кожного прізвища.

Встановлено, що середній вік чоловіків, яких забирали в армію з Переяславського повіту у 1819 р., становив 20,6 років. Переважна кількість рекрутів – хлопці, яким виповнилося 19. Це понад половина всього списку – 281 особа. Друга за чисельністю група (20 років) нараховувала 112 осіб. Рекрути віком 21–24 роки: 84 особи. Старша група (25–35 років): 42 особи.

Зріст призовників у документі фіксувався в аршинах та вершках. Для аналізу дані переведено у зрозумілу нам метричну систему, де 1 аршин $\approx 71,12$ см, а 1 вершок $\approx 4,445$ см. Аналіз показав, що середній зріст рекрута із Переяславщини у 1819 р. становив 163,7 см.

Таблиця 1

Розподіл рекрутів за показниками зросту

Зріст (аршини, вершки)	Зріст у метричній системі (см)	Кількість рекрутів	Відсоток від загальної вибірки
2 аршини 4 вершки	160,02 см	174	33,5 %
2 аршини 5 вершків	164,47 см	194	37,4 %
2 аршини 6–7 вершків	168,9–173,4 см	134	25,8 %
2 аршини 8–9 вершків	177,8–182,3 см	17	3,3 %

Найвищий показник зросту зафіксовано в одного рекрута – 182,2 см (2 аршина 9 вершків). Дані свідчать про те, що більшість чоловічого населення Переяславського повіту за сучасними мірками були низького або середнього зросту. Випадки високого зросту – це рідкість. Статистика показує високу щільність записів на позначці 160,02 см. На нашу думку, члени медичної комісії могли «округляти» зріст рекрутів до мінімально допустимої норми, щоб забезпечити виконання плану набору.

Статистичний аналіз пігментації очей 519 рекрутів за 1819 р. дає змогу встановити кількісний розподіл фенотипічних ознак населення регіону. У ході опрацювання оглядових списків встановлено абсолютне домінування сірих та карих відтінків очей.

Розподіл рекрутів за кольором очей (1819 р.)

Колір очей	Кількість рекрутів (осіб)	Відсоток від загальної вибірки (%)
Сірі	326	62,8 %
Карі	168	32,4 %
Рідкісні кольори (блакитні, чорні, «жовті»)	15	2,9 %
Не вказано / Дефекти запису	10	1,9 %

Завершальний аналітичний блок присвячений пігментації волосся. Аналіз виявив переважання руських відтінків різної інтенсивності.

Розподіл рекрутів за кольором волосся (1819 р.)

Колір волосся	Кількість рекрутів (осіб)	Відсоток від загальної вибірки (%)
Темно-русявий	221	42,6 %
Світло-русявий	155	29,9 %
Чорний	80	15,4 %
Руський	29	5,6 %
Білий	12	2,3 %
Рудий	11	2,1 %
Інше / Не вказано	11	2,1 %

Отже, кліометричним аналізом встановлено антропологічний тип пересічного переяславського рекрута першої чверті ХІХ ст.: це 19-річний юнак, зростом 163,7 см, із темно-русявим волоссям та сірими очима.

Доведено ефективність застосування цифрових інструментів та статистичної обробки масових архівних джерел. Отримані результати є репрезентативними для Переяславщини, проте потребують масштабування хронологічного і територіального. Це надасть можливість створити цілісну картину антропологічного ландшафту Лівобережної України ХІХ – початку ХХ ст.

Джерела та література

1. Державний архів Київської області (ДАКО). Ф. 1517. Оп. 1. Спр. 1. Оглядові списки рекрутів Переяславського повіту за листопад 1819 р. 114 арк.
2. Лобко Н. В. Матеріали про військову службу як джерело генеалогічної інформації / редкол.: В. М. Власенко, А. В. Гончаренко, С. І. Дегтярьов та ін. *Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи*: матеріали ХІ Всеукр. наук.-практ. конф., м. Суми, 28 трав. 2024. Суми: Сумський державний університет, 2024. С. 50–54.
3. Саранча В. І. Фонди рекрутських присутствій Державного архіву Полтавської області. *Архіви України*. 2018. № 1. С. 168–176.